

UDC 159.9: 008:161
DOI: 10.34671/SCH.BSR.2021.0501.0005

©2021 Контент доступен по лицензии CC BY-NC 4.0
This is an open access article under the CC BY-NC 4.0 license
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

SOSIAL PROBLEMLƏRİN HƏLLİNDƏ TEATRIN ROLU

© Müəllif (lər) 2021

ORCID: 0000-0003-0133-9623

HACIYEVA Mina Telman qızı, fəlsəfə elmləri doktoru, “Sosial iş” kafedrasının professoru
Bakı Dövlət Universiteti

(1148, Azərbaycan, Bakı, Xətai ray, Z.Xəlilov küçəsi, 23, e-mail: mina-h@mail.ru)

ORCID: 0000-0002-3588-3304

MURAD Aydın Arzu oğlu, Sosial Elmlər və Psixologiya fakültəsi, “Gənclərlə iş” ixtisası,
II kurs, magistrant
Bakı Dövlət Universiteti

(1148, Azərbaycan, Bakı, Xətai ray, Z.Xəlilov küçəsi, 23, e-mail: muradaydin079@gmail.com)

Xülasə. Bu məqalədə sosial teatrın ümumi məğzi, onun əsas xüsusiyyətləri, növləri olan spontanlıq teatri, forum teatr və inklüziv teatr haqqında məlumatlar, onlar arasındakı qarşılıqlı əlaqə, cəmiyyət həyatının müxtəlif sahələrinə təsirləri, sosial problemlərin və münaqişələrin həllində aktiv rolları, bu istiqamətdə fəaliyyət göstərən yerli və beynəlxalq mütəxəssis və təşkilatların qısa tarixəsi və fəaliyyətləri, həmçinin sosial teatrın sosial işlə əlaqəsi göstərilmişdir. Sosial problemlərin və münaqişələrin həllində incəsənətin terapevtik, effektiv təsiri baş vermiş və ya baş verəcək böhran anlarının qarşısının alınmasında əsrarəngiz, əvəzolunmaz rola malikdir. Dramaterapiya ilə teatrın sintezi nəticəsində meydana çıxan sosial teatr adi teatr tamaşalarından fərqli olaraq, cəmiyyətin ruhən gücdən düşmüş, çətinliyə döçər olmuş həssas qruplara şəfa olmaq məqsədi daşımaqla sadəcə əyləncə xarakteri deyil, həmçinin, müalicəvi təsir bağışlayır. Müasir dövrdə incəsənətin, insanların çətin anlarında onların köməyinə yetməsi təcrübəsinə nəzər saldıqda açıq-aşkar görürük ki, art terapiya digər terapiya növlərindən spesifikliyinə görə seçilir. İstər sosial işdə, istərsə də digər sosial sahələrdə tətbiq olunduğu zaman uğurlu nəticələrin meydana gəlməsinə töhfə vermiş olur.

Açar sözlər: sosial teatr, spontanlıq teatri, inklüziv teatr, sosial iş, dramaterapiya məzmunlarının pedaqogikası, əzilənlərin teatri, improvizasiya, inklüzivlik, əlillik, əlilliyi olan gənclər, sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar.

THE ROLE OF THEATER IN SOLVING SOCIAL PROBLEMS

© The Author(s) 2021

HACIYEVA Mina Telman gizi, doctor of philosophical sciences,
professor of “Social Work”
Baku State University

(1148, Azerbaijan, Baku, Z.Halilov street, 23, e-mail: mina-h@mail.ru)

MURAD Aydın Arzu oğlu, Faculty of Social Sciences and Psychology, specialty
“Work with youth”, II course, master degree
Baku State University

(1148, Azerbaijan, Baku, Z.Halilov street, 23, e-mail: muradaydin079@gmail.com)

Abstract. This article provides information about the general essence of social theater, its main features, types of spontaneity theater, forum theater and inclusive theater, their interaction, their impact on various spheres of society, active roles in solving social problems and conflicts, local and international a brief history and activities of specialists and organizations, as well as the connection of the social theater with social work. The therapeutic and influential effect of art in solving social problems and conflicts has an irreplaceable role in the prevention of crisis moments that occur or will emerge. Social theater, which emerged as a result of the synthesis of drama and theater, is not only entertaining but also healing with the aim of recovering mentally weak and troubled groups of society. When we look at the experience of modern art helping people in difficult times, we can clearly see that art therapy differs from other types of therapy in its originality. It contributes to successful results when applied in both social work and other social fields.

Keywords: social theater, spontaneity theater, inclusive theater, social work, drama therapy, pedagogy of the oppressed, theater of the oppressed, improvisation, inclusion, disability, young people with disabilities, children with disabilities.

РОЛЬ ТЕАТРА В РЕШЕНИИ СОЦИАЛЬНЫХ ПРОБЛЕМ

© Автор(ы) 2021

ГАДЖИЕВА Минна Тельман кызы, доктор философских наук, профессор кафедры
«Социальная работа»

Бакинский государственный университет

(1148, Азербайджан, Баку, улица З.Халилова, 23, e-mail: mina-h@mail.ru)

Мурад Айдын Арзу оğlu, Факультет социальных наук и психологии, специальность
«Работа с молодежью», II курс, степень магистра
Бакинский государственный университет

(1148, Азербайджан, Баку, улица З.Халилова, 23, e-mail: muradaydin079@gmail.com)

Аннотация. В статье рассматриваются виды и особенности развития социального театра, а также таких форм, как спонтанный театр, форум театр и инклюзивный театр, анализируются их взаимосвязи и различия, с акцентом их активной роли в воздействии на решения проблем, возникающих в различных сферах общества. Также отмечена международная и азербайджанская практика в этой сфере, с опорой на взаимодействие с социальной работой. Особо подчеркнута терапевтическая роль искусства в эффективном разрешении социальных проблем и предупреждении конфликтов и кризисных моментов, которые произошли и, возможно, могут произойти. В результате синтеза драматерапии и классического театра, социальный театр, в отличие от своих предшественников, для людей, потерявших интерес к жизни, цели и ориентиры в обществе, является не развлекательным элементом, а носит важный вспомогательный характер в преодолении кризисных моментов. В статье подчеркивается, что в современном мире особо важна роль арттерапии, которая выделяется спецификой воздействия на людей, попавших в трудную жизненную ситуацию, при этом получая положительные результаты, как в области прикладной социальной работы, так и других сфер, ориентированных на помощь людям.

Ключевые слова: социальный театр, спонтанный театр, инклюзивный театр, социальная работа, драматерапия, педагогика угнетенных, театр угнетенных, импровизация, инклюзивность, инвалидность, молодые люди с инвалидностью, дети с ограниченными возможностями.

Daim inkişaf edən, qloballaşan dünyamızda müasir dövrün tələblərinə uyğun cəmiyyət həyatının hər sahəsində yeniliklər meydana gəlir, bəşəriyyətin sağlam addımlarla irəliləməsi, gələcək üçün daha effektiv və uğurlu həyat yolunun qazanılması, həyat şəraitinin yaxşılaşdırılması və ədalətin, sülhün bərqərar olması naminə müxtəlif kreativ, həmçinin gələcəyəyönlü proyektlər, strategiyalar dünya dövlətləri tərəfindən hazırlanır, həyata keçirilir. Əsas məqsəd insanların yeniləşən dünyada aktivliklərinin artırılması, problemlərin həllində fəallıq göstərmələrinə nail olmaq və bu davamlı innovativ addımlara adaptasiya olmalarını təmin etməkdir. Bunun üçün preventiv və məhsuldar nəticəli addımlar, fəaliyyətlər daim atılır. Buna baxmayaraq, hər bir yenilik özüylə yalnız müsbət nəticələr gətirmir. Yaranmış yeniliyin öz yerini tapması və insanların ona alışması mərhələsində daim müxtəlif səpkili problemlər, münaqişələr meydana gəlməyə başlayır.

Cəmiyyət həyatının müxtəlif sferalarında (sosial, psixoloji, siyasi, iqtisadi, ekoloji və s.) dəyişikliklər, transformasiyalar baş verir. İnsanlar arasında sosial münasibətlərin daha yaxşı səviyyəyə gəlməsi, gərgin vəziyyətlə əlaqədar psixikalarında meydana gələn çətinliklərin aradan qaldırılması, stres amillərinin təsirini azaltmaq və cəmiyyətin rəngarəng fərdlərinin şəxsi, sosial və digər problemlərini ifadə etmək, həmçinin, həll etmək üçün müxtəlif fəaliyyət sahələri öz terapevtik təsirlərini əks etdirməyə başlayırlar. Bunlar arasında da incəsənətin insanların həyatına təsirli-terapevtik toxunuşu özünəməxsus yer tutur.

Incəsənət sahəsi dərin, zəngin və parlaq sahədir, lakin burada əsas məqsəd teatrın insan həyatına gətirdiyi müalicəvi təsirin əsas xarakterik xüsusiyyətlərini göstərmək, sosial həyatla incəsənətin harmoniyası nəticəsində meydana çıxan teatr növlərinin sosial problemlərin, münaqişələrin təsvir olunmasında və həll olunmasında töhfəsini ifadə etməkdir.

Teatr, insanları bir araya gətirən və duyğularını, siyasətini və həyat tərzini dərinlən təsir edə biləcək təsirli bir vasitədir və dramaterapiya teatrın həyat üçün vacib olduğunu bildirən bu həyat tərzindən qaynaqlanır. [5] Sosial sahəyə incəsənətin bir qolu olan dramın inteqrasiyası nəticəsində bir sıra tarixi və müasir teatr növləri meydana gəlmişdir. Bunların arasında Spontanlıq, Oynatma Teatrı, İştirakçı-Sosial Teatr, Forum və ya İmprovizasiya Teatrı, İnteraktiv Teatr, Küçə Teatrı, İnküziv Teatr və s. əhatə dairəsi və öyrənilmə-təbiiq baxımından daha geniş araşdırılmışdır. Ümumiyyətlə, bütün bu sosial teatrın növləri bir-biri ilə sıx qarşılıqlı əlaqədədir və birində istifadə olunan texnika digərində də uğurlu şəkildə tətbiq oluna bilər. Bunun üçün, sosial teatrın bu növləri haqqında kompleks formada məlumatlar təsvir ediləcək. İlk olaraq, sosial teatr anlayışı, mahiyyəti və əsas xüsusiyyətləri haqqında məlumatlar qeyd olunur.

Sosial teatr – aktyorlar və tamaşaçıların komanda şəklində birləşməsi nəticəsində hər hansısa məişət və ya digər sosial problemlərin səhnədə diaqloq, monoloq, qrup müzakirəsi şəklində, hərəkət, səssiz formada hərəkət, musiqi, rəqs, improvizasiya, bədən dili və s. formasında ifadə olunmasıdır. Sosial teatrda tamaşaçılar çox vaxt aktiv rola malik olurlar, çünki canlandırılan, səhnədə əks etdirilən, improvizasiya olunan hadisə real həyatdan (keys nümunəsi kimi kiminsə həyatından) götürülmüş, cəmiyyət üçün aktual olan problemlərdən bəhs edir. Aktyorlar ilkin açılış nitqini və ya hərəkətini etdikdən sonra istənilən anda tamaşaçıların verdiyi reaksiya və etdikləri müdaxilə işə rənglilik qatır (çox vaxt inküziv teatr xaric).

Onlar da bu oyunun bir parçasına çevrilərək, problemin həll olunması, müzakirə edilməsi istiqamətində öz töhfələrini vermiş olurlar. Sosial teatrın mahiyyətinin ayrılmaz tərkib hissəsindən biri də cəmiyyətə sosial mesaj ötürməkdən ibarətdir və icmanı daha çox düşünməyə, problemlərini ifadə etməkdən qorxmamağa, aktiv olmağa, iştirakçılığın artırılmasına, çətin həyat şəraitinə qarşı süstlüyü pozmağa, problemlərin həllində məhz onların birbaşa söz sahibi olmasına imkan verir. Bu mənada sosial teatr insanları öz duyğularını realizə etməyə, problemlərinə qarşı biganə olmamağa, cəmiyyətin toxunmağa cəkindiyi və ya diqqət

göstərmədiyi böhranlı vəziyyətlərin aradan qaldırılmasına səsləyən həm bir növ carçı, həm sosial fenomen, həm də sosial dəstək mərkəzi rolunu oynayır.

Bu baxımdan sosial teatrın gördüyü işlər, məqsədi və vəzifələri sosial sferanı araşdıran, öyrənən elm sahələrinin fəaliyyət istiqamətləri və hədəfləri ilə səsləşir. Sosial teatrı icra edən şəxslər bu sahənin mütəxəssisi olmaya da bilər, sadəcə olaraq, incəsənətə, cəmiyyət həyatına bələd olan, riskləri və problemləri, həmçinin, onların həlli yolları istiqamətində dəstək göstərə biləcək aktivlik nümayiş etdirən şəxslər ola bilər. Təcrübəyə nəzər yetirsək, görə bilərik ki, bu sahəyə daha çox incəsənət adamları, peşəkar və həvəskar aktyorlar, rəqqaslar, dramaturqlar, aktivistlər, gənclər, sosial sahədə fəaliyyət göstərən mütəxəssislər (sosial işçilər, psixoloqlar, pedaqoqlar və s.) və marağı olan digər şəxslər həvəskarlıq nümayiş etdirir.

Sosial teatrda cəmiyyətin diqqət mərkəzində olan milli, global, şəxsi, məişət və sosial problemlər daha çox səhnəyə daşınır. Spontanlıq (kortəbii) və ya Oynatma Teatrında daha çox fərdi şəxslərin və icmanın digər problemləri həmin şəxslərin iştirakı və razılığı ilə səhnədə və ya meydana əks olunmaqla bu problemlərin həll olunması üçün çıxış yollarının tapılmasına çalışılır. Bu teatr növləri dramaterapiya ilə psixodramanın sintezi nəticəsində yarandığı üçün teatr rəhbəri də çox vaxt terapevt və ya dramaterapevt adlandırılır. İş iki istiqamətdə aparılır: ya şəxs özü oyunun içərisində bilavasitə aktyor kimi iştirak etməklə köməkçi aktyorlar vasitəsilə problemi səhnədə canlandırır həll yolu tapmağa çalışılır, ya da peşəkar aktyorlar bu problemi əks etdirir və benefisiar kənardan öz probleminin təsvirini əyani şəkildə görməklə yeri gələndə dayandırır öz fikrini bildirir, müdaxilə edir, yeri gələrsə də sadəcə gedişatı izləyərək sonda bir həll yolunun tapılması üçün bütün gücünü səfərbər edir.

Teatr və dramanın sağlam cəmiyyət qurmağın açarı olduğu fikri dramaterapiyanın güclənməsinə gətirib çıxarır. Teatr təkcə səhnədən ibarət deyil, sadəcə əyləncə və ya məlumat vasitəsi deyil, hava, qida və çoxalma kimi insanlar üçün həyatı əhəmiyyətə malikdir [4].

Forum Teatr, İştirakçı Teatr və Küçə teatrında isə daha çox cəmiyyət həyatına daha dərinlən təsir göstərən, həll olunmadığı təqdirdə dərin yaralar açan biləcək kritik mövzular, problemlər, münaqişələr improvizasiya edilir. Bu zaman hər şey təbii formada əks olunur, heç bir sujet xəttinə ehtiyac yaranmır. Toxunulan sosial problemlər sırasına daha çox gender bərabərliyi, ailə-məişət problemləri, zorakılıq, inküzivlik, insan hüquqlarının qorunması, miqrantların problemləri, repatriasiya, cəmiyyətin həssas təbəqələrinin yeni mühitə adaptasiya və reinteqrasiya məsələləri və s. daxildir.

Beynəlxalq arenada teatrın bu növlərinin yaradıcıları, təkmilləşdirən, dərin araşdırılmalar aparan mütəxəssislər J.L.Moreno, J.K.Fischel, P.Freire, A.Boal və s, Türkiyədə bu istiqamətdə fəaliyyət göstərən mütəxəssislər isə D. Altınay, O.Vuçınas, F.Dağlı və s. hesab olunur. Azərbaycanda isə T.Rəsulov, E.Bədəlov və s. misal çəkmək olar.

İlkin olaraq, əyani şəkildə J.L.Morenonun psixodramanı teatra inteqrasiya etməsinin şahidi oluruq. Moreno 1921-ci ildə Vyana opera binasının yaxınlığında Maysedergasse-də Spontanlıq Teatrını (Steigreiftheatre) qurdu və idarə etdi. Bu teatrda aktyorlar müəyyən bir mövzunu hər hansısa bir mətn, ssenariyə əsaslanmadan daxillərindən gəlidiyi kimi sərbəst, spontan şəkildə bacarıqlarını ortaya qoyaraq oynayırdılar [6].

Spontanlıq Teatrı və ya Oynatma Teatrının inkişafına töhfə verən mütəxəssislərdən biri də braziliyalı pedaqog Paulo Freire hesab olunur. 1968-ci ildə nəşr olunan “Məzlumların Pedaqogikası” kitabının mahiyyəti də sistemin zülmkarlarının məzlum və yoxsulları “obyekt” kimi görmələri, onlara qarşı tətbiq olunan zorakılıq aktlarının qarşısının alınması, onların cəmiyyətin müstəqil fərdi kimi qəbul edilməsini təmin etməkdir [7]. Bu kitab onun müasiri və yerlisi Augusto Boalın yaradıcılığına güclü təsir göstərdi. Belə ki, A.Boal 1979-cu ildə yazdığı “Özilənlərin teatri” kitabı ilə aşağıdakı teatrların əsasını qoymuş oldu:

Qəzet Teatrı, Görüntü Teatrı, Forum Teatr, Görünməz Teatr, Mübahisə (Debat) Teatrı və Qanunverici Teatr. Onun dövründə artıq Spontanlıq Teatrı Oynatma Teatrı kimi da tanınırdı.

1999-cu ildə İstanbulda psixodrama üzrə mütəxəssis Deniz Altınayın rəhbərliyi ilə İstanbul Psixodrama İnstitutunun tərkibində psixodrama təhsili almış və bu sahə ilə heç bir əlaqəsi olmayan, ancaq öyrənmək istəyən fəallardan ibarət ilk spontan teatr olan "İstanbul Spontanlıq Teatrı" fəaliyyətə başladı və hazırda da fəaliyyətlərini davam etdirirlər [10, 23 s.].

Ölkəmizdə isə teatrın bu növlərinin nəzəri bazası olmadığı üçün praktik sahədə fəaliyyət yalnız incəsənət adamlarının təşəbbüsü ilə həvəskar şəkildə praktik olaraq həyata keçirilir. Buraya Tərhan Rəsulovun "Poliqon" teatr platformasını və Dom teatrını, həmçinin Elmin Bədəlovun rəhbərlik etdiyi "ADO" Teatrını misal çəkə bilərik.

İnklüziv teatr mövzusu birbaşa əlillik məhfumu və onun sosial modeli ilə bilavasitə bağlıdır. Bunun üçün ilk olaraq əlilliyin beynəlxalq tərifini qeyd etmək məqsəduyğun olar. Konvensiyada əlilliyi olan şəxslər "müxtəlif maneələrle qarşılıqlı təsir zamanı digərləri ilə bərabər əsasda cəmiyyətin həyatında tam və səmərəli iştiraka mane olan sabit fiziki, psixi, əqli və ya hissiyyat pozuntuları olan insanlar" kimi müəyyən edilir [1]. İnklüziv teatr - əlilliyi olan şəxslərin cəmiyyətə inteqrasiyasını bərpa etmək və sürətləndirmək, əlilliyi olan və olmayan şəxslərin birgə fəaliyyətini təmin etmək, onların sosial və ictimai rifahını yüksəltmək, nəinki teatrı, incəsənətin digər sahələri ilə də məşğul olmalarına təşviq etmək və s. bu kimi mütərəqqi məqsədlər üçün çalışan sosial teatrın bir növüdür. İnklüziv teatr əlilliyi olan şəxslərin həyatlarını əhatə edən anlaşılmazlıqlar, çatışmazlıqlar, stereotiplər və mənfi yaşantılara qarşı fəal müdaxilə sistemi yaradır [11].

İnklüziv teatr adından da göründüyü kimi təkcə sağlamlıq imkanları məhdud uşaqları və əlilliyi olan gəncləri deyil, cəmiyyətdəki bu sahəyə maraq göstərən bütün şəxsləri əhatə edir. Çünki, əlillik və inklüzivlik anlayışı hələ də, bugünkü cəmiyyətdə ən mürəkkəb və səhv başa düşülən məsələlərdən biridir. Buna görə də, inklüziv teatr əlilliyi olan şəxslərin həyat keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması və onların sosiallaşması üçün resurslarını ortaya qoyur. Onların da digər fərdlər kimi bütün imkanlardan və hüquqlardan tam sərbəst şəkildə istifadə etmələrinə şərait yaradır, onların həyatın hər anında fəaliyyətlərini dəstəkləyir.

İnklüziv teatr özündə sosial sahənin bütün istiqamətlərini birləşdirir. Inklüzivlik hər şeyi əhatə edən bir təcrübə kimi, fərqli qabiliyyətlərə sahib insanların görünən və hissedilən bir şəkildə "fərqli" kimi etiketlenməsinin əksinə olaraq, "ümumiyyətlə inkişaf etmiş" fərd olaraq daha geniş cəmiyyətin məqsəd və vəzifələrinə mənsub olmaları, məşğul olmaları və aktiv şəkildə əlaqələndirilməsini təmin edir [3]. Daha çox dramaterapiyanın xarakteristik xüsusiyyətlərini özündə birləşdirən inklüziv teatr bir tərəfdən də təhsil draması və yaradıcı drama ilə də səsləşir. Buna görə də, bu sahədə tədqiqat aparən mütəxəssislər araşdırmalarını daha çox təhsil və əlilliklə bağlı problemlərin həllinə yönəltmişdilər.

İnklüzivlikdən danışarkən mütləq mənada sosial inklüzivlik fenomeninə də toxunmaq lazımdır. Sosial inklüzivlik, sosial təcridetmənin əksinə, sosial təcridetməyə səbəb olan (və ya səbəb olan) vəziyyətləri və vərdisləri dəyişdirmək üçün təşdidicili bir fəaliyyətdir [8]. Dünya Bankının qeyd etdiyi kimi, sosial inklüzivlik, şəxsiyyətlərinə görə dezavantajlı olan insanların cəmiyyətdə iştirak etmək qabiliyyətini, fürsətini və ləyaqətini artırma prosesidir [9]. Sosial-inklüziv teatrın inkişafına töhfə verən mütəxəssislər K.Amsden, N.Fedder, A.Volkas, V.Miller, S.Bailey, K. Knappenberger, P.Slade və s. hesab olunur.

Bu mütəxəssislər daha çox inkişaf zəifliyi olan, fiziki və zehni məhdudiyyətləri olan, Autizm Sindromlu, Daun Sindromlu, Asperger Sindromlu uşaq və gənclərlə iş sahəsində bu kateqoriyadan olan uşaq və gənclərin problemlərinin terapevtik formatda həlli üçün yaradıcı dramı inklüziv teatr vasitəsilə təbiiqinə üstünlük vermişlər. Klinik sosial işçi

olan K.Amsden və S.Bailey əlilliyi olan uşaq və gənclərin sosial-psixoloji cəhətdən rahatlatmaq məqsədi ilə sosial işdə psixodrama, yaradıcı drama, qrup terapiyası və danışıq terapiyasını inklüziv teatr vasitəsilə improvizə etməklə problemin həllinə müsbət bəxşlər vermişlər.

İnklüziv teatrı beynəlxalq və yerli səviyyədə bir çox təşkilatlar məşğul olurlar. Qərbi Avropa və ABŞ-da HORA Teatrı, autizmlı uşaq və gənclər üçün Horizon Teatrı, Britaniya Konsulluğunun Inklüziv Teatr proyektləri, Graeae Teatr Şirkəti, Şəxsiyyət Teatr Şirkəti (Identity Theatre Company), Uppity Teatr Şirkəti, Detour Teatr Şirkəti, Maryland Əngəlsiz Teatr Şirkəti, Eşitmə məhdudiyyətli şəxslər üçün Qərbi Hartford Milli Teatrı, Phamaly Teatr Şirkəti və s. misal göstərmək olar. Türkiyədə fəaliyyət göstərən inklüziv teatrlardan isə Tək Əlillər İncəsənət Mərkəzi, Gənc Əlillər Teatr Qrupu və s. daha çox aktivlikləri seçirlər.

Yerli təcrübəyə nəzər saldıqda, inklüzivliklə bağlı praktikası olan bir çox yerli teatr, qurum və təşkilatın fəaliyyət göstərməsi sevindirici hal olaraq qiymətləndirilir. İlk olaraq, Azərbaycan Dövlət Kukla Teatrının nəzərdə fəaliyyət göstərən "Oyun" teatrı, "Küllücə" və "Oyuq" teatr-studiyalarından danışmaq yerinə düşər.

"Oyuq" teatr-studiyası 2014-cü ildə təsis edilmişdir. Sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların, talasemiya xəstələrin və qan çatışmazlığından əziyyət çəkən uşaqların problemlərini, uşaqların müdafiəsi məsələlərini qabartmaq və cəmiyyəti bu yöndə maarifləndirmək məqsədilə aksiyalar, tədbirlər, tamaşalar təşkil etmişdir. "Küllücə" teatr-studiyası 2019-cu ildə yaradılmışdır.

Sağlamlıq imkanları məhdud, istedadlı uşaq və yeniyetmələrin cəmləşdiyi bu teatr-studiyası həssas qrupdan olan balacaların cəmiyyətə inteqrasiyası, onların müxtəlif istiqamətlərdə bilik və bacarıqlarını nümayiş etdirməsini reallaşdırır. "Oyun" teatrının da əsası 2019-cu ildə qoyulmuşdur. Əlilliyi olan, səhnə bacarıqlı həvəskar gənclərdən ibarət teatrın təşkilində məqsəd əlilliyi olan istedadlı insanların öz yaradıcılıq imkanlarını nümayiş etdirmələrinə şərait yaratmaqdır. Bununla həssas qrupdan olan vətəndaşlarımızın cəmiyyətə inteqrasiyası daha da genişlənir, onlar özlərini sərbəst şəkildə ifadə imkanı qazanırlar [12].

"ƏSA" teatrı 2016-cı ildə ilk olaraq fiziki məhdudiyyətli şəxslərdən ibarət bir teatr təşkilatı kimi, daha sonra isə həvəskar və teatrı maraqlanan cəmiyyətin digər üzvlərini də hədəf kontingentinə çevirərək Azərbaycanda ilk Inklüziv Teatrın əsasını qoydular. Başlangıçda yalnız fiziki məhdudiyyətli şəxslərin problemlərini işıqlandıran "ƏSA" teatrı, sonradan cəmiyyəti narahat edən və daha çox düşündürən problemləri də öz tamaşalarına daxil edərək onları əks etdirməklə ifa etməyə başladılar. Bir-birindən dəyərli və maraqlı, düşündürücü ssenariləri ilə fəaliyyətlərini davam etdirməkdədirlər.

Britaniya Konsulluğunun Azərbaycan nümayəndəliyinin həyata keçirdiyi uzunmüddətli "Limitsiz" ("Unlimited") proqramı əlilliyi olan və olmayan peşəkar və həvəskar aktyorları bir araya yığaraq sərbəst səhnə fəaliyyəti ilə cəmiyyətə öz mesajlarını ötürərək heç bir arzusun və istəyin limitli olmadığını, hər bir kəsin bu həyatda zəhmət çəkərək istədiyi pilləyə gələ biləcəyi haqqında maraqlı çıxışlar etdilər.

Bundan başqa inklüzivliklə bağlı teatr layihələri həyata keçirən təşkilatlara Ritual Mobil Teatr Laboratoriyasını, YPEER Azərbaycanı və s. göstərmək olar.

Sosial işlə sosial teatrın əlaqəsinə nəzər yetirsək görürük ki, hər ikisi sosial məsələlərin və problemlərin həllinə nail olmaq üçün potensiallarını ortaya qoyaraq nəticənin müsbət istiqamətə köklənməsinə çalışırlar. Hər ikisinin də hədəf qrupu geniş çərçivədə cəmiyyət, məhdud formada isə cətin həyat şəraitinə düşər olmuş, həssas əhali qrupudur. Sosial işdə istifadə olunan rol oyunları sosial teatrın bir ərnağını kimi keys-menecmentə hər zaman öz töhfəsini verir.

Cəmiyyət həyatının bütün sahələrində inklüzivliyin formalaşması üçün mesaj göndərən inklüziv teatrdə cəmiyyətdən təcrid olunmuş əlilliyi olan şəxslərin özgüvənlərini

artırılması, sosial həyatda fəaliyyətlərinin meydana gəlməsi, cəmiyyətə inteqrasiya olmaları baxımından sosial işlə eyni missiyanı yerinə yetirmiş olur. Sosial işdə əlilliyin sosial modeli bu proses ilə birbaşa bağlıdır [2]. Bu teatrda əlilliyi olan şəxslərin, gənclərin cəmiyyətin digər fərdlərinə göndərdikləri dərin mesajlar, nəsihətlər həm əlilliyi olan gənclərin həyata tutunmasına, heç vaxt çətinliklərə boyun əyməmələrinə, daim inkişafda və irəliyə doğru inamla addımlamalarına, həmçinin problemləri olan digər şəxslərə də problemlərinin öhdəsindən gəlmələri istiqamətində bir növ yollarına işıq tutmuş olurlar.

Sosial işlə sosial teatrın bütün növləri insanların maariflənməsi, böhranlı-travmatik situasiyalardan qurtarmaları, həyatlarında əsas söz sahibinin özləri olması, haqsızlıqlara susmamaları, hüquqlarını hər zaman tələb etmələri və öz dəyərlərini bilmələri, hər nə olursa olsun, özlərini, dünyadakı hər bir şeyi sevməyi, onlara sevgilə, şəfqətlə davranmağı aşılayır, çünki sosial iş və incəsənətin harmoniyası nəticəsində müalicəvi-terapevtik çalarlar insanlara etikanın və estetikanın əsrarəngiz formaları vasitəsilə ötürülür.

Sosial teatrın fərdin və cəmiyyətin həyatında əvəzsiz rolu danılmazdır. Cəmiyyətin sağlam köklərə malik olması, onun genezisindən, milli-mənəvi dəyərlərindən tutmuş müasir mövcudluq məsələləri, cəmiyyət həyatının yeniliklərinə qədər bütün məsələlərə istinad edir. Sosial teatrın əslində bütün növləri insanların dünyagörüşü, sosial mənliyi, cəmiyyət həyatında tutduğu mövqeyi və icra etdiyi rolları inkişaf etdirmək və hərtərəfli inkişaf etmiş insanın sağlam, kreativ, innovativ düşüncə ilə sağlam cəmiyyəti formalaşdırmasına kömək etməkdir. Bunun üçün bu şəərəfli vəzifələrin yerinə yetirilməsi, problemlərin həllinə qatqı sağlamaq naminə Sosial teatr öz imkanlarını artırır və davamlı olaraq inkişaf edir.

REFERENCES:

1. *Law of the Republic of Azerbaijan on Accession to the Convention on the Rights of Persons with Disabilities*, Baku, October 2, 2008, № 686 - IIIQ
2. *World Health Organization (2007). International Classification of Functionality, Disability and Health, Version for Children and Youth (ICF-CY) Geneva: WHO*
3. "Disability Barriers | Disability and Health | NCBDDD | CDC". *Centers for Disease Control and Prevention*. 2018-02-05
4. Evreinov, N. (1927). *The Theatre in Life*, New York, Harapp.
5. Jones, P. (2007). *Drama As A Therapy: Theatre As Living*, New York, Brunner-Routledge.
6. Moreno J.L. (1983). *The Theatre of Spontaneity*, Beacon House Inc., Pennsylvania.
7. *Pedagogy of The Oppressed/Paulo Freire, The Continuum Publishing Corporation New York, 1982, 183 p.*
8. Thomas, Leah, "Structural Inclusion Tools for Theatre Teaching Artists" (2018). *Electronic Theses and Dissertations, 2004-2019*. 5860.
9. *World Bank (2013). Inclusion Matters: The Foundation for Shared Prosperity*. Washington, DC: World Bank.
10. *International Group Psychotherapy and Psychodrama E-Journal*, 2017, 48 p.
11. *Art / culture development / our history / art of disability* // <https://www.britishcouncil.org/>
12. *Puppet Theater* // <https://www.kuklateatri.az/content/az/11>

Received date: 14.12.2020

Revised date: 19.01.2021

Accepted date: 27.02.2021